

Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη

Πανελλήνιο Συνέδριο
Δράμα: 1-3 Νοεμβρίου 2013

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

FREDERICK UNIVERSITY

ΔΗΜΟΣ
ΔΡΑΜΑΣ

1913 - 2013

100 ΧΡΟΝΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΔΡΑΜΑ

Το Συνέδριο τελεί υπό την αιγίδα και την οικονομική στήριξη του **Δήμου Δράμας** (Δημοτική Επιχείρηση Κοινωνικής Πολιτιστικής και Τουριστικής Ανάπτυξης) και διοργανώνεται από το **Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών** του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Φλώρινα) (Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων Γλωσσικής Διδασκαλίας), το **Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης**, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και το **Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Frederick** της Κύπρου σε συνεργασία με τους τοπικούς εκπαιδευτικούς-επιστημονικούς φορείς (ΕΛΜΕ και Σύλλογο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης)

Επιστημονική - Οργανωτική επιτροπή

- Έλενα Γρίβα, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Δημήτριος Κουτσογιάννης, αν. καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας Α.Π.Θ.
- Κωνσταντίνος Ντίνας, καθηγητής, ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Αναστασία Στάμου, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Άννα Χατζηπαναγιωτίδη, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Frederick, Κύπρος
- Σωφρόνιος Χατζησαββίδης, καθηγητής, ΤΕΠΑΕ, Α.Π.Θ.

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά άρθρου:

Γρίβα, Ε., Κουτσογιάννης, Δ., Ντίνας, Κ., Στάμου, Α., Χατζηπαναγιωτίδη, Α. & Χατζησαββίδης, Σ. (επιμ.). 2014. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη», <http://www.nured.uowm.gr/drama/PRAKTIKA.html>, ημερομηνία πρόσβασης: ηη/μμ/εε

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

17:00-18:00	Εγγραφή Συνέδρων		
	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙΙ
	<p align="center">Κριτικός γραμματισμός και γλωσσική διδασκαλία Προεδρείο: Κ. Ντίνας - Α. Ξανθόπουλος</p>	<p align="center">Κριτικός γραμματισμός στα ΜΜΕ Προεδρείο: Σ. Παπαδοπούλου - Ν. Τσιτσανούδη</p>	<p align="center">Κριτικός γραμματισμός και εκπαίδευση Προεδρείο: Τρ. Κωτόπουλος - Ο. Μούσιου</p>
18:00-18:30	<p>Α. Νικολαΐδης Η αξιοποίηση της προφορικότητας των γραπτών μαθητικών κειμένων στο πλαίσιο κατάκτησης του κριτικού γραμματισμού: μια διδακτική παρέμβαση</p>	<p>Σ. Παπαδοπούλου, Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Α. Χατζημανώλη Ευρηματικές ιστορίες με παραμυθιακή γλώσσα στην υπηρεσία του γραμματισμού των ΜΜΕ – Μελέτη περίπτωσης</p>	<p>Τρ. Κωτόπουλος, Μ. Ζωγράφου, Ά. Βακάλη Δημιουργικός λόγος στην προσχολική ηλικία</p>
18:30-19:00	<p>Α. Ξανθόπουλος & Κ. Ντίνας «Δείγματα γραφής»: Από τον «γραπτό λόγο» του «ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό σχολείο» στον «γραπτό λόγο» του «Προγράμματος σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο»</p>	<p>Α. Δούκα, Α. Αρχάκης, Α. Φτερνιάτη Κριτική αποτίμηση του ειδησεογραφικού λόγου ως αντικείμενου διδασκαλίας στο Λύκειο</p>	<p>Ν. Παπαμαθαίου Από τον Γραμματισμό του Paulo Freire στον Κριτικό Γραμματισμό και το μοντέλο των κριτικής ανάλυσης των τεσσάρων πηγών των Freebody & Luke</p>
19:00-19:30	<p>Ε. Χλαπουτάκη & Κ. Ντίνας Παιδαγωγικές πρακτικές κριτικού γραμματισμού σε εφήβους μαθητές</p>	<p>Κ. Αμαραντίδου, Ό. Μούσιου-Μυλωνά, Κ. Ντίνας Οι διαφημίσεις στη ζωή μας: Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Α. Καππάτου Κριτικός γραμματισμός και υβριδικό κείμενο</p>
19:30-20:00	<p>Σ. Σαμαρά Πτυχές κριτικού γραμματισμού σε εκπαιδευτικά σενάρια</p>	<p>Χ. Αρχοντή Γραμματισμός στα ΜΜΕ και ανάπτυξη της κριτικής σκέψης του μαθητή</p>	<p>Κ. Ντίνας, Κ. Βαΐρινού, Ό. Μούσιου-Μυλωνά, Α. Πολατίδου Επιμορφωτικό Πρόγραμμα επαγγελματικής ενδυνάμωσης εκπαιδευτικών για τον «Κριτικό Γραμματισμό»</p>

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Ο κριτικός γραμματισμός στο Νηπιαγωγείο Προεδρείο: Μ. Μλεκάνης - Αικ. Σαραφίδου Συντονίστρια: Ε. Γώτη</p>	<p>Εφαρμογές κριτικού γραμματισμού στη διδασκαλία γλωσσικών μαθημάτων Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Ε. Ιωαννίδου</p>
9:30-10:00	<p>Υπεύθυνοι σχεδιασμού: Ε. Γώτη & Κ. Ντίνας</p>	<p>Ν. Αλέφαντος Η διερεύνηση του βαθμού εφαρμογής των αρχών του κριτικού γραμματισμού στη διδακτική πράξη στο μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας του Λυκείου</p>
10:00-10:30	<p>Ομιλήτριες: Δάμτσιου Πόπη: Το κείμενο και το πλαίσιο επικοινωνίας Κοκοζίδου Κατερίνα: Το κείμενο ως γλωσσική και νοηματική δομή</p>	<p>Κ. Μαυρή Κριτικός γραμματισμός στην πρώτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου</p>
10:30-11:00	<p>Απιδοπούλου Σοφία: Το κείμενο και ως κοινωνική πρακτική Χολέβα Όλγα: Το κείμενο ως αντικείμενο αξιολόγησης</p>	<p>Ζ. Κουσκουρίδα Προτάσεις για την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού στο μάθημα της Γλώσσας στην ΣΤ΄ Δημοτικού</p>
11:00-11:30	<p>Συμμετέχουσες στο σχέδιο εργασίας: Απιδοπούλου Σοφία, Γκουβεντάρη Πόπη, Γούρκου Χριστίνα, Δάμτσιου Πόπη, Ζιαμπούλη Κατερίνα, Κακάνη Ευαγγελία, Καντά Λίτσα, Καρασάββα Λευκή, Καρασάββα Χριστίνα, Καρασίμου Μαρία, Κοκοζίδου Κατερίνα, Κοπαρανίδου Γιώτα, Κουτσογιώτα Αλέκα, Κυράνου Ελένη, Μπαξεβανίδου Αγγελική, Πίτση Τασούλα, Σκρίμπα Ευαγγελία, Σμέρνου Εύη, Σταμάτη Σάσα, Τόλιου Ελένη, Φραγκότση Ελένη, Χολέβα Όλγα</p>	<p>Α. Νικολοπούλου Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών υπό το πρίσμα του κριτικού γραμματισμού</p>
11:30-11:45	Διάλειμμα για καφέ	

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία II)

11:45-12:30	Επίσημη έναρξη- Χαιρετισμοί		
	ΑΙΘΟΥΣΑ I	ΑΙΘΟΥΣΑ II	ΑΙΘΟΥΣΑ III
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Η «παραδοσιακή» και η «λειτουργική» γραμματική ως εργαλεία στην κριτική ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας: από τη θεωρία στην πράξη του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Σπ. Κιουλάνης - Χρ. Βαμβούρη Συντονίστρια: Τρ. Κωστούλη</p>	<p>Ψηφιακός Γραμματισμός Προεδρείο: Α. Μιγάλης - Β. Συμεωνίδης</p>	<p>Κριτικός γραμματισμός στη λογοτεχνία Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Α. Στάμου</p>
12:30-13:00	<p>Ομιλητές/τριες: Φ. Τεντολούρης: Ενάντια στην τελεολογία της κριτικής διάστασης του γραμματισμού: η διαλογικότητα στον κριτικό γραμματισμό και η διαλογικότητα του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Χ.-Π. Βαϊοπούλου & Ι. Χατζηκυριάκου Η διασύνδεση του πληροφορικού γραμματισμού με την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης</p>	<p>Ν. Ρούμπης Από τον Σαμαράκη στα... πινέλα. Ένα «μάθημα» νεοελληνικής λογοτεχνίας σε διαπολιτισμικό περιβάλλον</p>
13:00-13:30	<p>Σ. Χατζησαββίδης: Παραδοσιακή γραμματική και κριτικός γραμματισμός Τρ. Κωστούλη: Προς έναν νέο Λόγο για τη διδασκαλία της Λειτουργικής Γραμματικής: 'Εγχειρίδιο' γραμματικής περιγραφής και τρόποι αξιοποίησής του στην πράξη</p>	<p>Β. Συμεωνίδης Αρχαίες Νέες Τεχνολογίες</p>	<p>Ε. Σωτηρίου, Κ. Ντίνας, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Πρόταση διδασκαλίας των λαϊκών παραμυθιών ως κειμενικού είδους: Προσέγγιση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου</p>
13:30-14:00	<p>Μ. Στυλιανού: Η διδασκαλία των 'λειτουργιών' στη σχολική πράξη: Από την κειμενοκεντρική προσέγγιση σε ένα πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Μ. Κουκλατζίδου & Μ. Γκουντούμα Web 2.0 εργαλεία και κριτικός γραμματισμός</p>	<p>Ε. Γαμβρού Η συν-ανάγνωση και η συν-γραφή στις διαδικτυακές κοινότητες για τη λογοτεχνία ως μορφές κριτικής στάσης προς το λογοτεχνικό κείμενο</p>
14:00-14:30	<p>Α. Γεωργίου: Συνδυάζοντας τα 'μέρη του λόγου' με τις 'λειτουργίες': οι στάσεις και οι αντιστάσεις Κύπριων εκπαιδευτικών σε μια νέα παιδαγωγική πρόταση</p>	<p>Μ. Δουζίνα Μία πρόταση διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών με τη χρήση ΤΠΕ και την εφαρμογή των αρχών του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Ε. Καραμανέ Η πρόκληση της διδασκαλίας του κριτικού γραμματισμού: διδακτική εφαρμογή στη Νεοελληνική Λογοτεχνία και Γλώσσα Α' Λυκείου</p>
14:30-18:00	<p>Διάλειμμα για μεσημεριανό</p>		

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (απογευματινή συνεδρία)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Μ. Οικονομάκου	Στρατηγικές κριτικής ανάγνωσης και γραφής Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Σ. Χατζησαββίδης	Όροι και όρια του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Δ. Κουτσογιάννης - Σ. Κοντοβούρκη
18:00-18:30	Μ. Οικονομάκου & Ε. Γρίβα Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών για τη γλωσσική διδασκαλία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: μια συγκριτική μελέτη	Α. Αναστασιάδου & Κ. Ηλιοπούλου Ανάπτυξη στρατηγικών κριτικής ανάγνωσης και γραφής: μια εναλλακτική διδακτική πρόταση	Α. Μιχάλης Κριτική ανάλυση λόγου: δυνατότητες και προβλήματα εφαρμογής της στη γλωσσοεκπαιδευτική διαδικασία
18:30-19:00	Ε. Τουρκοχωρίτη, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου: ερμηνευτική προσέγγιση των στοιχείων προώθησης της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού	Μ. Καπετανίδου & Θ. Αγάπογλου Από την κριτική ανάγνωση κειμένων στη δημιουργική γραφή	Σ. Κοντοβούρκη & Ε. Ιωαννίδου Κατασκευές κριτικού γραμματισμού στον λόγο Κύπριων εκπαιδευτικών: σταθερές και μετατοπίσεις κατά τα πρώτα στάδια εφαρμογής ενός Προγράμματος Σπουδών
19:00-19:30	Α. Χαιριστανίδης, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Απόψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα (κριτικού) γραμματισμού	Σ. Παπαδοπούλου & Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Η αποκάλυψη της «στάσης υψηλής εικονικής ευμένειας» ως εργαλείο για την εμβάθυνση του κριτικού γραμματισμού στη σχολική καθημερινότητα	Ε. Γκένιου Ο κριτικός γραμματισμός στα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Δημοτικού για τη Λογοτεχνία
19:30-20:00	Β. Γκολώνη, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Η διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας στα σχολικά βιβλία των Φυσικών Επιστημών της Στ' τάξης του Δημοτικού: κατασκευάζοντας παιδαγωγικές σχέσεις	Μ. Λιάκου, Θ. Σκούρα, Μ. Γαβρηλίδου Εφαρμογή της λειτουργικής γραμματικής στην ανάγνωση κειμένου	Δ. Κουτσογιάννης Κριτικοί γραμματισμοί: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα
20:00-20:30	Ε. Κονσούλη Καλλιέργεια λειτουργικού και κριτικού γραμματισμού στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και το Πρόγραμμα Σπουδών του Νέου Σχολείου: μια συγκριτική προσέγγιση	Μ.Ζ. Φουντοπούλου Τεχνικές ανάγνωσης του αρχαιοελληνικού κειμένου υποστηρικτικές του κριτικού γραμματισμού. Διδακτικά παραδείγματα από τα Ομηρικά Έπη και από τη Θεματογραφία Λυκείου	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνικές διαστάσεις Προεδρείο: Δ. Πατρωνίδου - Φ. Τεντολούρης	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνική χειραφέτηση Προεδρείο: Α. Χατζηνικολάου - Α. Χατζηπαύλου
9:30-10:00	Α. Καπραβέλου Η γλώσσα της εργατικής τάξης ως μέρος των κοινωνικών-εκπαιδευτικών ανισοτήτων	Θ. Αγάπογλου Ο κριτικός γραμματισμός ως χειραφετητική πρακτική γραμματισμού σε τάξεις υποδοχής
10:00-10:30	Δ. Πατρωνίδου Γλωσσική εκπαίδευση και συγκρότηση έθνους – κράτους: το παράδειγμα της Βουλγαρίας κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο	Α. Χατζηνικολάου Σχεδιασμός και υλοποίηση πρακτικών γραμματισμού ως κοινωνική και πολιτική δόμηση της διδασκαλίας με παιδιά Ρομά του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
10:30-11:00	Ε. Ψαριανός Η Κριτική Παιδαγωγική του John Dewey Ε.	Γ. Χατζηπαύλου & Α. Χατζηνικολάου Γραμματισμοί γυναικών Ρομά μητέρων «αναλφάβητων» στο σχολείο του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
11:00-11:30	Διάλειμμα για καφέ	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία ΙΙ)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και πολιτισμικές διαστάσεις Προεδρείο: Α. Στάμου -Ν. Μουράτογλου	Γραμματισμός στην ελληνική ως δεύτερη/ξένη γλώσσα Προεδρείο: Α. Χατζηπαναγιωτίδου- Ε. Κούλαλη
11:30-12:00	Ν. Μουράτογλου & Π. Τσιρώνη Η κατάκτηση του ακαδημαϊκού γραμματισμού στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση: το παράδειγμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.	Μ. Κοκκινίδου Προσέγγιση του προφορικού και του γραπτού λόγου μέσα από κείμενα ειδησεογραφίας στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης σε ενήλικες στο πλαίσιο των αρχών του κριτικού γραμματισμού: διδακτικές προτάσεις
12:00-12.30	Ε. Ανδρεαδέλλη, Α. Ιωαννίδου, Ε. Τσιουπλή, Π. Φωκά Κριτικός γραμματισμός στα μουσεία σύγχρονης τέχνης	Ε. Κούλαλη Η διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης/δεύτερης γλώσσας στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού: μια πρόταση διδακτικής αξιοποίησης των τεσσάρων αξόνων προσέγγισης/ανάλυσης κειμένου
12.30-13.30	Κλείσιμο-Απολογισμός	

Ο κριτικός γραμματισμός στα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Δημοτικού για τη λογοτεχνία

Ευαγγελία Γκένιου

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Π.Τ.Δ.Ε, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Abstract

The new Greek APS (Analytical Study Curriculum) for the teaching of literature in Elementary School (2011) seems to be pervaded by the educational suggestion of critical literacy, among others. The present study examines whether the general goal of the new literature APS, which is explicitly based on the critical literacy theory, is translated into intermediate goals and objectives with similar orientation which would justify its wording, as it stands. The study also attempts to research whether the dimension of social reconstruction –as an ideological component of critical literacy theory- is expressed in the new APS through a corresponding (to the general goal) formulation of intermediate goals and objectives. The method used for APS analysis is Theme-Based Content Analysis. Goals and objectives of a) the theoretical part of the APS and b) the suggested literature units for Elementary grades B' (2nd) and E' (5th) are classified into the four Eisner's categories, depending on their ideological orientation. The analysis of the general goal (Richtziele), the intermediate goals (Großziele) and the well-defined objectives (Feinziele) –according to Möller's goal escalation model- demonstrates a significant divergence of orientation between the levels of goal setting (general goal - intermediate goals), as well as between the theoretical declarations of APS and the specific purposes for real teaching. It has been observed that even when goals and objectives are orientated to critical literacy, the social reconstruction nuance is absent. The development of “critical consciousness”, as declared in the general goal, is downgraded to the development of “critical thought”, raising questioning concerning the possibility of alternative education –and alternative Discourses- in the midst of consolidated educational functions.

Εισαγωγή

Η σύνδεση της διδασκαλίας της λογοτεχνίας με την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού των μαθητών/τριών -και με τις λογοτεχνικές θεωρίες της Αισθητικής της Πρόσληψης και της Αναγνωστικής Ανταπόκρισης- συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των ερευνητών στη διδακτική της λογοτεχνίας. Ως εκ τούτου η καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού εμφανίζεται στη σκοποθεσία των αναλυτικών προγραμμάτων πολλών

χωρών (π.χ. Μ. Βρετανία, Αυστραλία) αλλά και των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (ΑΠΣ) της Ελλάδας για τη λογοτεχνία στο δημοτικό (2011).

Ως διδακτική πρακτική, ο κριτικός γραμματισμός εκκινεί από έναν σαφή προσανατολισμό των εκπαιδευτικών προθέσεων τόσο στην κοινωνική κριτική όσο και στην κοινωνική αναδόμηση. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να διαπιστωθεί εάν ο γενικός σκοπός του νέου ΑΠΣ για τη λογοτεχνία, ο οποίος στηρίζεται ρητά στη θεωρία του κριτικού γραμματισμού, μεταφράζεται σε πιο συγκεκριμένους σκοπούς και στόχους με τον ίδιο προσανατολισμό που θα δικαιολογούσαν τη διατύπωσή του ως έχει. Επιχειρείται επίσης να διερευνηθεί, εάν εκφράζεται στο ΑΠΣ η διάσταση της κοινωνικής αναδόμησης –ως ιδεολογικής συνιστώσας του κριτικού γραμματισμού- με αντίστοιχη διατύπωση σκοπών και στόχων.

1. Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών λογοτεχνίας

1.1. Ιδεολογία και αναλυτικά προγράμματα

Η εκπαίδευση είναι από τα σπουδαιότερα πεδία πολιτισμικής και κοινωνικής παραγωγής και ανα-παραγωγής (Αποστολίδου, 2012). Είναι χρήσιμο να σταθούμε στην άποψη του Apple (1986) πως μια ντετερμινιστική συνεπαγωγή της κουλτούρας από την οικονομική δομή και τις μακρο-σχέσεις εξουσίας είναι αρκετά απλοϊκή. Ο καθορισμός της πολιτισμικής ταυτότητας και συνειδητότητας έχει τις ρίζες του σε ένα πιο περίπλοκο σύμπλεγμα σχέσεων, σε τάσεις και σε προσανατολισμούς της εκπαίδευσης οι οποίοι -μέσα από την ανθρώπινη δράση- θέτουν τα όρια και τις κανονικότητες που θα γίνουν η κοινή λογική.

Στα πλαίσια της θεώρησης που αντιλαμβάνεται την εκπαίδευση τόσο σαν διαδικασία παραγωγής ατόμων για την κάλυψη του καταμερισμού εργασίας όσο και σαν μηχανισμό αναπαραγωγής της κυρίαρχης ιδεολογίας, ο σχεδιασμός ενός αναλυτικού προγράμματος νοείται ως μία κατεξοχήν πολιτική πράξη. Αφενός, τα προγράμματα σπουδών αποδίδουν φαντασιακές υποκειμενικότητες ενός κοινωνικού υποκειμένου για το μέλλον μιας κοινωνίας, όπως την οραματιζόμαστε (Αποστολίδου, 2012). Με αυτή την έννοια, οι αποφάσεις για το τι θα διδαχθούν τα παιδιά στο σχολείο είναι πάντοτε αποφάσεις με σαφή πολιτική χροιά. Αφετέρου, τα αναλυτικά προγράμματα, ως κοινωνικά προϊόντα, αντανακλούν την πάλη για την αναγνώριση και κυριαρχία ορισμένων Λόγων (Αποστολίδου, 2012) και ακόμη περισσότερο εμβαπτίζουν τους κυρίαρχους Λόγους στην κολυμβήθρα της ουδετερότητας, της αντικειμενικότητας και

του φυσικού status quo (Apple, 1986). Η *Γνώση* (γνώσεις, δεξιότητες κ.λπ.) που - θεσμοθετημένα από τα Αναλυτικά Προγράμματα- διδάσκεται στο σχολείο θεωρείται και *κοινωνικά νόμιμη* (Apple, 1986). Το ιδεολογικό περιεχόμενο των Αναλυτικών Προγραμμάτων συνίσταται ακριβώς στην επιλεκτική αυτή νομιμοποίηση ορισμένων ειδών Λόγων έναντι άλλων.

1.2. Ιδεολογικοί Προσανατολισμοί Αναλυτικών Προγραμμάτων

Απομυθοποιώντας την ιδεολογική ουδετερότητα του ΑΠΣ γίνεται κατανοητή η σημασία που έχει η εξέτασή του υπό το πρίσμα του προσανατολισμού του, προκειμένου να αναδειχθούν ρητές και υπόρρητες επιδιώξεις. Ο προσανατολισμός αυτός είναι μία κατεύθυνση που αντανακλά όχι μόνο τον γενικό σκοπό του αναλυτικού προγράμματος αλλά και ένα σύνολο από ιδέες (ιδεολογία) πάνω στις οποίες εστιάζεται το αναλυτικό πρόγραμμα και βάσει των οποίων σχεδιάζεται (Χατζηγεωργίου, 2004). Σύμφωνα με τον Eisner υπάρχουν πέντε διαφορετικοί προσανατολισμοί αναλυτικών προγραμμάτων: α) Ακαδημαϊκός Ορθολογισμός, β) Γνωστικές Διαδικασίες, γ) Αυτοπραγμάτωση, δ₁) Κοινωνική Προσαρμογή και δ₂). Κοινωνική Αναδόμηση, οι οποίοι και θα αναλυθούν συνοπτικά παρακάτω:

- Ακαδημαϊκός Ορθολογισμός: Ένα Αναλυτικό Πρόγραμμα προσανατολισμένο στον ακαδημαϊκό ορθολογισμό εστιάζει στην απόκτηση ήδη διαμορφωμένων και παγιωμένων γνώσεων από τις διάφορες διακριτές γνωστικές περιοχές και στην οικοδόμηση της δομής μιας γνωστικής περιοχής (με την έννοια που χρησιμοποιεί τη δομής ο Bruner).
- Γνωστικές Διαδικασίες: Εδώ η έμφαση δίνεται στον τρόπο σκέψης, στην ανάπτυξη και βελτίωσή του, πάντα μέσα στα πλαίσια των γνωστικών περιοχών. Η αντίληψη, ωστόσο, για το *γνωστικό* διαφοροποιείται από τον ακαδημαϊκό ορθολογισμό για να συμπεριλάβει και διαδικασίες διερεύνησης και οικοδόμησης της γνώσης.
- Αυτοπραγμάτωση: Ο προσανατολισμός στην αυτοπραγμάτωση αποδίδει ιδιαίτερη αξία στο άτομο και στην ολόπλευρη ανάπτυξή του. Η προσωπική ανάπτυξη συντελείται μέσω της καλλιέργειας θετικών στάσεων απέναντι στον εαυτό και στους συνομηλίκους αλλά και μέσω της ανάπτυξης της αυτονομίας και της συνείδησης.
- Κοινωνική προσαρμογή: Προτεραιότητα ενός Προγράμματος Σπουδών που προσανατολίζεται στην Κοινωνική Προσαρμογή είναι η ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας (που δεν αμφισβητούνται), η εκμάθηση από τους μαθητές νομών

συμπεριφοράς που είναι κατάλληλες για τη συμμετοχή τους στην πολιτισμική και οικονομική ζωή του σύγχρονου κόσμου.

- Στον αντίποδα της κοινωνικής προσαρμογής βρίσκεται ο προσανατολισμός της Κοινωνικής Αναδόμησης. Εδώ, η αξία δίνεται σε διαδικασίες συλλογικής προσπάθειας που θα οδηγήσουν στην αναδόμηση της υπάρχουσας κοινωνίας. Το περιεχόμενο αλλά και οι μέθοδοι του αναλυτικού προγράμματος σχετίζονται με τις υφιστάμενες και τις επιθυμητές κοινωνικές καταστάσεις. Για να ενισχυθεί η αντίληψη διαφόρων κοινωνικών ομάδων ότι είναι δυνατό να υπάρξει μία πραγματικότητα διαφορετική από αυτή που ζούνε και προβάλλεται ως «φυσική», να αναζητήσουν εναλλακτικούς τρόπους ερμηνείας της πραγματικότητας και να αναλάβουν απελευθερωτική δράση - δηλαδή να αναπτύξουν *κριτική συνείδηση*- απαιτείται ειδική, χειραφετητική προσέγγιση. Σε αυτό το μονοπάτι κινήθηκε η Κριτική Παιδαγωγική και ο σχεδιασμός του αναλυτικού προγράμματος από τον Paulo Freire.

1.3. Δομές αναλυτικών προγραμμάτων στη λογοτεχνία

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης έγινε μία απόπειρα να συνδεθούν οι παραπάνω ιδεολογικοί προσανατολισμοί των αναλυτικών προγραμμάτων με τις συγκεκριμένες μορφές που λαμβάνουν κατά τη μεταφορά τους στη δόμηση ενός αναλυτικού προγράμματος για τη λογοτεχνία. Σκοπός ήταν να διερευνηθεί αν οι εκφάνσεις στα Νέα Προγράμματα Σπουδών για τη λογοτεχνία (2011) έχουν όντως τον ιδεολογικό προσανατολισμό που διατείνονται ότι έχουν. Στην προσπάθεια αυτή ιδιαίτερα χρήσιμη αποδείχτηκε η ανάλυση των βαθύτερων δομών των αναλυτικών προγραμμάτων της λογοτεχνίας από τον Purves (1975). Ο Purves διακρίνει 3 διαφορετικές βαθύτερες δομές, κάθε μία από τις οποίες προσιδιάζει αδρά και σε έναν από τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς του Eisner:

- Η *μιμητική δομή*: Στα αναλυτικά προγράμματα αυτού του τύπου, η λογοτεχνία νοείται ως κληρονομιά και φορέας πολιτισμικών αξιών, με μεγάλη ηθικοπλαστική βαρύτητα, για τους «μυημένους». Η Γνώση που ενυπάρχει στα κείμενα του λογοτεχνικού κανόνα (ή και σε πιο ρεβιζιονιστικές επιλογές) αλλά και στη θεωρία της λογοτεχνίας μπορεί να γενικευτεί στον τόπο και στον χρόνο και το σχολείο αποτελεί τη συντηρητική δύναμη μετάδοσης αυτής της γνώσης. Η δομή αυτή αντιστοιχεί στον γενικότερο προσανατολισμό των αναλυτικών προγραμμάτων στον ακαδημαϊκό ορθολογισμό.

- Η *αναλυτική δομή*: Η προσέγγιση αυτή είναι και η πιο οικεία στην ελληνική πραγματικότητα των προγραμμάτων σπουδών. Προτάσσει ως κυρίαρχο σκοπό της διδασκαλίας της λογοτεχνίας τη λογοτεχνική κριτική, τη «λογική» δηλαδή ερμηνεία του κειμένου (του λόγου και της δομής του) μέσω της εστίασης στο συνολικό λογοτεχνικό έργο του συγγραφέα, στο ιστορικό πλαίσιο παραγωγής του κειμένου, στο λογοτεχνικό είδος, στο θέμα, το στυλ κ.λπ. Η Αναλυτική δομή παραπέμπει σε έναν ιδεολογικό προσανατολισμό του αναλυτικού προγράμματος στις Γνωστικές Δεξιότητες ή/και στην κοινωνική προσαρμογή .
- Η *παραγωγική δομή*: Σε άμεση συνάφεια με τον γενικότερο προσανατολισμό των αναλυτικών προγραμμάτων στην Αυτοπραγμάτωση, η Παραγωγική Δομή προτείνει την ιδιοποίηση της λογοτεχνίας προς όφελος των υποκειμένων. Με εμφανείς επιρροές από τις Αναγνωστικές Θεωρίες, και ιδιαίτερα από τη Συναλλακτική Θεωρία της Ανάγνωσης, η εστίαση μετατοπίζεται στον αναγνώστη και στην ανάλυση των ανταποκρίσεων του για την οικοδόμηση ενός νοήματος που δεν είναι προδιαγεγραμμένο. Ο σκοπός της διδασκαλίας της λογοτεχνίας δεν αφορά την ανάπτυξη κριτικών δεξιοτήτων αλλά την προσωπική ανάπτυξη και ως μέθοδος προτιμάται η αδόμητη συζήτηση που επιτρέπει την ανάδειξη των –λογοτεχνικών και μη- εμπειριών των μαθητών και των προσδοκιών τους. Οι ηθικές νόρμες και τα «μεγάλα νοήματα» αντικαθίστανται από ένα νέο σώμα εκπαιδευτικών ιδεωδών όπως η ανάδειξη των συναισθημάτων, η ειλικρίνεια, η ατομικότητα παράλληλα με το σεβασμό στη διαφορετικότητα κ.λπ.

1.3.1. Ο κριτικός γραμματισμός ως ανάλογο του προσανατολισμού στην Κοινωνική Αναδόμηση

Οι βασικές επιδιώξεις ενός Αναλυτικού Προγράμματος προσανατολισμένου στην Κοινωνική Αναδόμηση συνίστανται στην αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων ερμηνείας της πραγματικότητας και στην ανάληψη απελευθερωτικής δράσης. Τόσο ο προσανατολισμός αυτός όσο και ο κριτικός γραμματισμός ως θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης και παιδαγωγικής θεωρίας εκκινούν από την κριτική κοινωνική θεωρία. Οι δε προσεγγίσεις του κριτικού γραμματισμού αναδεικνύουν μία σημαντική διάσταση προς την κατεύθυνση της καλλιέργειας κριτικής συνείδησης: τη συνειδητοποίηση ότι τα νοήματα είναι πάντοτε διαπραγματεύσιμα και μάλιστα προϊόντα κοινωνικής πάλης.

Οι θεωρητικοί του κριτικού γραμματισμού πιστεύουν ότι οι ανισότητες μπορούν να εκτεθούν μέσω της κριτικής και να ανακατασκευαστούν, εν μέρει, μέσω της γλώσσας. Η γλώσσα δεν είναι ποτέ ουδέτερη αλλά φορέας και διαμορφωτής υπόρρητων στάσεων, αξιών και πεποιθήσεων που αντανάκλουν σχέσεις μεταξύ των κειμένων, των κοινωνικών ομάδων, της εξουσίας και των κοινωνικών πρακτικών. Τόσο η παραγωγή κειμένων όσο και η ανάγνωση -ως κοινωνική πρακτική κατασκευής νοήματος- είναι *τοποθετημένες* (situated), καθώς τα κείμενα αλλά και οι ταυτότητες των αναγνωστών κατασκευάζονται πάντα μέσα σε ιστορικο-κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια. Ουσιαστικά, ο κριτικός γραμματισμός επιχειρεί να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο γλωσσικά στοιχεία και γλωσσικές χρήσεις προβάλλουν σχέσεις εξουσίας και ιδεολογίες τις οποίες οι άνθρωποι δεν αντιλαμβάνονται.

Μία εκ των ουκ άνευ διάσταση των κριτικών προσεγγίσεων είναι και η δράση για κοινωνική αλλαγή. Σύμφωνα με τον Χατζηγεωργίου (2004), οι μαθητές θα πρέπει να κατανοήσουν ότι διαθέτουν την ικανότητα αλλά και τη δυνατότητα όχι απλώς της κριτικής αλλά και της *πρακτικής κρίσης*. Η κριτική των υπόρρητων ιδεολογιών δεν μπορεί να παραμείνει μια συζήτηση που εστιάζει στην περιγραφή του κοινωνικού κατεστημένου. Η γλώσσα της δυνατότητας δε θα πρέπει να εγκαταλειφθεί για χάρη της γλώσσας της κριτικής (Giroux, 1989). Πρωτεργάτης της Κριτικής Παιδαγωγικής, ο I. Shor (1999), αναφέρει: «(...) ο κριτικός γραμματισμός αμφισβητεί το *status quo* σε μια προσπάθεια να ανακαλύψει εναλλακτικές προοπτικές για την προσωπική και την κοινωνική ανάπτυξη. Αυτό το είδος του γραμματισμού –η αλλαγή των λέξεων για την αλλαγή του κόσμου - συνδέει το πολιτικό και το προσωπικό, το δημόσιο και το ιδιωτικό, το παγκόσμιο και το τοπικό, την οικονομία και την παιδαγωγική, υπέρ μιας αναθεώρησης της ζωής μας και υπέρ της προώθησης της δικαιοσύνης στη θέση της ανισότητας.(...)».

1.3.2. Ο κριτικός γραμματισμός ως Δομή Αναλυτικών Προγραμμάτων για τη Λογοτεχνία

Ένα Πρόγραμμα Σπουδών με δομή κριτικού γραμματισμού θα όφειλε να λάβει μια τελειώς διαφορετική στάση απέναντι στην ανάγνωση. Η ανάγνωση νοείται ως μία κοινωνική πρακτική κατασκευής νοήματος και όχι ως εξόρυξη ενός ενυπάρχοντος. Επιπλέον, το κείμενο προσεγγίζεται στο πλαίσιο των ιστορικο-κοινωνικών σχέσεων και των σχέσεων εξουσίας, όχι απλώς ως προϊόν ή πρόθεση του συγγραφέα. Επιδιώκεται, μέσω της ανάγνωσης, η κατανόηση του κόσμου (world), όπως και της λέξης (word) -

εδώ σαν ιδεολογικό φορτίο της γλώσσας- και ο κοινωνικός μετασχηματισμός (Cervetti et.al.,2001).

Η σκοποθεσία ενός τέτοιου προγράμματος προσανατολίζεται γύρω από τον κεντρικό πυλώνα-ιδεώδες της ανάπτυξης κριτικής συνείδησης και εστιάζει σε γενικότερους σκοπούς όπως:

- Συνειδητοποίηση της δύναμης του Λόγου/Λόγων στη σύγχρονη κοινωνία
- Κατανόηση του γεγονότος ότι τα κείμενα απηχούν ιδιαίτερες απόψεις, ενώ αποσιωπούν άλλες και ότι επηρεάζουν τις αντιλήψεις των αναγνώστων.
- Αντίληψη των κειμένων ως κοινωνικών προϊόντων συγκεκριμένων ιστορικο-κοινωνικών πλαισίων με υπόρρητο ιδεολογικό περιεχόμενο.
- Αντίληψη των εαυτών ως κοινωνικά προσδιοριζόμενων ταυτοτήτων και διάκριση (αλλά και κριτική) της προσωπικής ανταπόκρισης από την «πειθώ» του κειμένου.
- Παρακίνηση των μαθητών να υιοθετήσουν άποψη σε ζητήματα, να σκεφτούν και να ξεκαθαρίσουν τις δικές τους αξίες και στάσεις και να αναλάβουν κοινωνική δράση για μια πιο δίκαιη και δημοκρατική κοινωνία.

2. Ανάλυση Περιεχομένου των νέων ΑΠΣ λογοτεχνίας

Τα ερωτήματα που εξετάσαμε είναι α) εάν (συν)περιλαμβάνονται αρχές του κριτικού γραμματισμού στη σκοποθεσία του Νέου Αναλυτικού Προγράμματος για τη Λογοτεχνία και β) αν στη σκοποθεσία εντάσσεται η πολιτική χροιά της δράσης για κοινωνική αναδόμηση, εφόσον αποτελεί θεμελιώδη διάσταση του κριτικού γραμματισμού.

2.1. Αρχές του κριτικού γραμματισμού στη σκοποθεσία

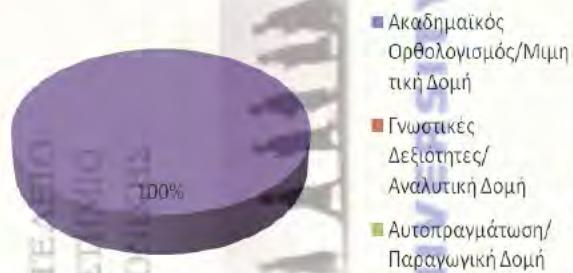
Στην ανάλυση του ΑΠΣ χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα διαβάθμισης σκοπών της Möller η οποία έχει 3 επίπεδα (Βρεττός & Καψάλης 1994): α) Κατευθυντήριο Σκοπός, β) Γενικοί Σκοποί και γ) Ειδικό Στόχοι, σε αύξουσα σειρά εξειδίκευσης και ακρίβειας. Ο κατευθυντήριο σκοπός είναι σκοπός μεγάλης γενικότητας, ένα ιδεώδες της διδασκαλίας του μαθήματος που αποδίδει τον προσανατολισμό του προγράμματος και λειτουργεί ως παιδαγωγική πυξίδα (Χατζηγεωργίου, 2004). Οι γενικοί σκοποί δηλώνουν την εκπαιδευτική πρόθεση ενώ οι ειδικοί στόχοι τα συγκεκριμένα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Οι σκοποί βρίσκονται σε υψηλότερο επίπεδο γενικότητας από τους στόχους, που συνήθως αναφέρονται σε μία μετρήσιμη αλλαγή της συμπεριφοράς.

Η οργάνωση του νέου ΠΣ για τη λογοτεχνία προσομοιάζει αρκετά στην κλίμακα διαβάθμισης που μόλις περιγράφηκε. Συγκεκριμένα, αποτελείται από 2 μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελεί το θεωρητικό πλαίσιο της ανάπτυξης του προγράμματος, όπου αποσαφηνίζονται ο *βασικός σκοπός της διδασκαλίας* (ο κατευθυντήριος, δηλαδή, σκοπός), οι *Σκοποί* (οι γενικοί σκοποί) και οι *Δεξιότητες* (οι ειδικοί στόχοι). Το θεωρητικό μέρος επεκτείνεται και σε γενικές αρχές και προσανατολισμούς για θέματα διδακτικού περιεχομένου, χρήσης των ΤΠΕ και μεθόδευση της διδασκαλίας. Το δεύτερο μέρος αναφέρει, αναλυτικά σε πίνακες και συγκεκριμένα, τη σκοποθεσία όλων των προτεινόμενων θεματικών ενότητων για κάθε τάξη, η οποία επίσης οργανώνεται σε *Σκοποθεσία* και *Δεξιότητες*.

Στην παρούσα μελέτη εξετάστηκαν ο κατευθυντήριος σκοπός, οι γενικοί σκοποί και οι ειδικοί στόχοι που αναφέρονται στο θεωρητικό μέρος και στις θεματικές ενότητες των τάξεων Β' (*Το παραμύθι, Ποίηση και τραγούδι και Οικογένεια*) και Ε' (*Χιονομοριστικές Ιστορίες, Η Ποίηση ως παιχνίδι λέξεων και Λογοτεχνία και κινηματογράφος*). Οι σκοποί και οι στόχοι κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με τον ιδεολογικό προσανατολισμό που εκφράζουν και τη συνεπακόλουθη δομή προγραμμάτων σπουδών για τη λογοτεχνία στις τέσσερις κατηγορίες: α) Προσανατολισμός στον Ακαδημαϊκό Ορθολογισμό/ Μιμητική Δομή, β) Προσανατολισμός στις Γνωστικές Δεξιότητες/ Αναλυτική Δομή, γ) Προσανατολισμός στην Αυτοπραγμάτωση/ Παραγωγική Δομή και δ) Προσανατολισμός στην Κοινωνική Αναδόμηση/ κριτικός γραμματισμός.

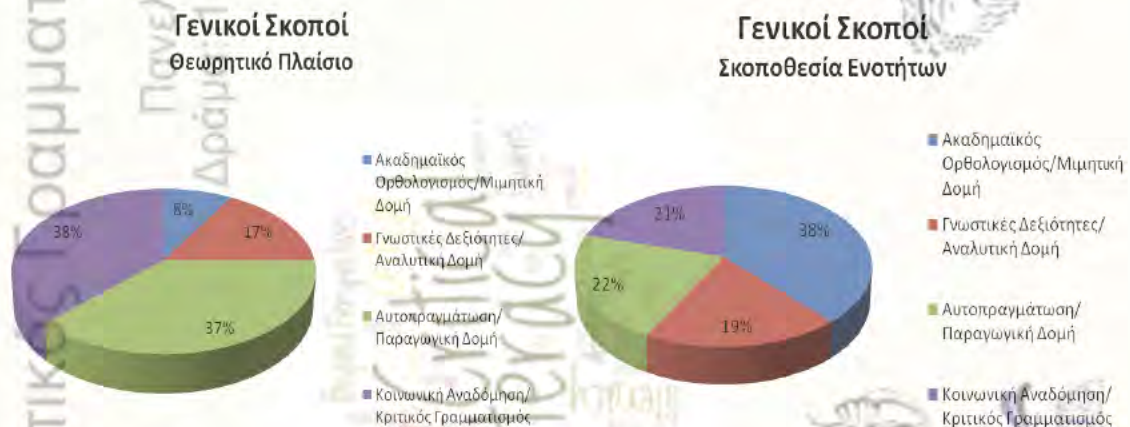
Ο κατευθυντήριος σκοπός ορίζεται από το ΠΣ ως: *«η κριτική αγωγή στο σύγχρονο πολιτισμό. Με τη φράση αυτή, επεξηγούν οι συγγραφείς, επιδιώκουμε να τονίσουμε πως αφετηρία μας είναι το παρόν, τα προβλήματα και τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου, περίπλοκου και δυσνόητου κόσμου. Να αναδείξουμε τη λογοτεχνία ως ένα σύνθετο πολιτισμικό φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζεται από την ιστορικότητα του συγγραφέα, του κειμένου αλλά και των αναγνωστών του, εκπαιδευτικών και μαθητικού κοινού. (...) Να θέσουμε ως πρωταρχική αξία του μαθήματος την κριτική στάση απέναντι στις πολιτισμικές παραδόσεις, τις αξίες και τα μηνύματα από όπου κι αν προέρχονται.»* Οι ιδέες αυτές ταυτίζονται εξ ολοκλήρου με τις αρχές του κριτικού γραμματισμού (σχήμα 2.1).

Κατευθυντήριος Σκοπός

Σχήμα 2.1: Ιδεολογικός προσανατολισμός κατευθυντήριου σκοπού.

Στο επίπεδο των γενικών σκοπών, το τοπίο του ιδεολογικού προσανατολισμού διαφοροποιείται ριζικά. Μόλις ένας στους τέσσερις σκοπούς εκκινούν από τον κριτικό γραμματισμό και μάλιστα το ποσοστό είναι μικρότερο (21%) –σχεδόν το μισό– στους σκοπούς των ενοτήτων που τελικά προτείνονται για διδασκαλία από αυτό στους σκοπούς του θεωρητικού πλαισίου. Παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλη διάσταση προσανατολισμών τόσο μεταξύ των δύο επιπέδων της σκοποθεσίας (κατευθυντήριος σκοπός-γενικοί σκοποί) όσο και μεταξύ των θεωρητικών διακηρύξεων του προγράμματος σπουδών και των συγκεκριμένων προθέσεων για την πραγματική διδασκαλία. (Σχήμα 2.2.)

Γενικοί Σκοποί

Σύνολο

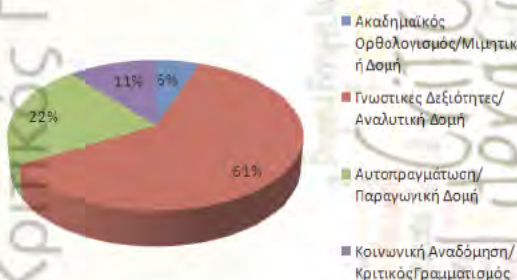

- Ακαδημαϊκός Ορθολογισμός/Μιμητική Δομή
- Γνωστικές Δεξιότητες/Αναλυτική Δομή
- Αυτοπραγμάτωση/Παραγωγική Δομή
- Κοινωνική Αναδόμηση/Κριτικός Γραμματισμός

Σχήμα 2. 2. Ιδεολογικός προσανατολισμός γενικών σκοπών

Από έναν καθ' ολοκλήρου «κριτικό» κατευθυντήριο σκοπό, το νέο ΑΠΣ καταλήγει να συνδέει μόλις το 18% των ειδικών στόχων, των προσδοκώμενων δηλαδή μαθησιακών αποτελεσμάτων με τις πρακτικές του κριτικού γραμματισμού. Ωστόσο η διαφορά όσον αφορά τον προσανατολισμό στον κριτικό γραμματισμό κατά τη μετάφραση των γενικών σκοπών σε ειδικούς στόχους φαίνεται μικρότερη από την αντίστοιχη κατά τη μετάφραση του κατευθυντήριου σε γενικούς σκοπούς. Με άλλα λόγια οι ειδικοί στόχοι φαίνεται σχεδόν να αντιστοιχούν στους γενικούς σκοπούς αλλά οι γενικοί σκοποί δεν ακολουθούν την παιδαγωγική πυξίδα που διατείνονται ότι ακολουθούν. (Σχήμα 2.3.)

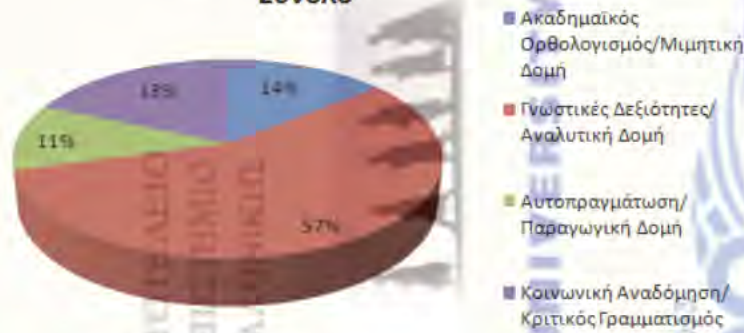
Ειδικοί στόχοι Θεωρητικό πλαίσιο

Ειδικοί Στόχοι Σκοποθεσία Ενότητων

Ειδικοί Στόχοι Σύνολο

Σχήμα 2.3. Ιδεολογικός Προσανατολισμός ειδικών στόχων.

2.2. Η διάσταση της κοινωνικής αναδόμησης στη σκοποθεσία

Διατρέχοντας τους σκοπούς και τους στόχους που εντάχτηκαν στην κατηγορία του κριτικού γραμματισμού διαπιστώνουμε ότι υπερτονίζονται κάποιες αρχές των κριτικών προσεγγίσεων, ενώ παραλείπονται άλλες θεμελιώδεις.

Μεγάλη σημασία δίνεται στην αναγνώριση της σχετικής φύσης των κειμένων, των Λόγων και των συναφών κοινωνικών πρακτικών. Σκοποί και στόχοι όπως: «να κατανοήσουν ότι οι πολιτισμικές αξίες σχετίζονται με το χώρο, το χρόνο και την κοινωνική ομάδα που τις παράγει, είναι επομένως προσδιορισμένες ιστορικά, γεγονός που δικαιολογεί τη σχετικότητα αλλά και την ποικιλία τους. Να είναι σε θέση να διερευνούν την ιστορικότητά τους και να τοποθετούνται κριτικά απέναντι σε αυτές, ή, αναγνώριση των πολιτισμικών στοιχείων που υπάρχουν σε κάθε κείμενο και προσδιορισμός της ιστορικότητάς τους. Αναγνώριση και περιγραφή ιστορικού πλαισίου: χρόνος, χώρος, ιστορικά γεγονότα που ορίζουν την εξέλιξη της πλοκής, τους χαρακτήρες, καθώς και την οπτική γωνία του συγγραφέα (ΑΠΣ, 2011: 22) συνάδουν με μία αντίληψη της φύσης αυτής ως εξαρτημένης από το ιστορικό πλαίσιο, κοινωνικά κατασκευασμένης και ως εκ τούτου ανακατασκευάσιμης.

Επιπλέον, υπάρχουν σκοποί και στόχοι που επιδιώκουν να αναδείξουν τους τρόπους με τους οποίους οι ίδιοι οι αναγνώστες διαμορφώνονται, οικοδομούν τις ταυτότητες τους μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με κείμενα που δεν είναι ουδέτερα (π.χ. να είναι σε θέση να διερευνούν όλους τους συντελεστές και τους αναγκαίους παράγοντες που συμβάλλουν στην παραγωγή και στην πρόσληψη των λογοτεχνικών κειμένων). Πρόθεση του αναλυτικού προγράμματος είναι οι μαθητές να συνειδητοποιούν, να αντιστέκονται

και να αναθεωρούν τις αναπαραστάσεις της πραγματικότητας που προβάλλουν τα κείμενα ως φυσικές οντότητες.

Αν και η γλώσσα της κριτικής προωθείται από τη στοχοθεσία του νέου αναλυτικού προγράμματος, αυτή συνιστά τη μία εκ των δύο αδρών διαστάσεων του κριτικού γραμματισμού. Η δεύτερη, η κοινωνική δράση για μία πιο δίκαιη και δημοκρατική κοινωνία, δείχνει να παραγνωρίζεται. Ο μόνος σκοπός που μπορεί να παραπέμψει σε μία ενδεχόμενη πρόθεση του προγράμματος για κοινωνική αναδόμηση («*Η ανάπτυξη της κριτικής και ταυτόχρονα δημιουργικής σχέσης των μαθητών με το σύγχρονο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, καθώς και η συμβολική ενδυνάμωση της υποκειμενικότητας όλων των μαθητών και μαθητριών έτσι ώστε να γίνουν ενεργητικοί πολίτες και παραγωγοί πολιτισμού.*») διατηρεί κάτω από ένα πέπλο ασάφειας έννοιες με πολιτική χροιά. Παραπάνω αναφέρθηκε ότι δε νοείται γνήσιο πρόγραμμα σπουδών προσανατολισμένο στον κριτικό γραμματισμό χωρίς πρακτικές χειραφετητικές επιδιώξεις. Παραδόξως, ένα πρόγραμμα με ρητά δηλωμένο κριτικό προσανατολισμό στον κατευθυντήριο σκοπό, παραβλέπει την πλευρά αυτή, γεγονός που εγείρει προβληματισμούς, οι οποίοι θα θιγούν στη συνέχεια.

3. Συμπεράσματα - Περιορισμοί

Ο προσανατολισμός στον κριτικό γραμματισμό μοιάζει «χαμένος στη μετάφραση» του κατευθυντήριου σκοπού σε γενικούς σκοπούς διδασκαλίας. Σίγουρα η μετατρεψιμότητα ενός γενικού σκοπού σε ελέγξιμους στόχους και άρα διατυπωμένους με όρους συμπεριφοράς συνιστά ένα δύσκολο εγχείρημα. Σύμφωνα με τον Hirst (1974, στο Χατζηγεωργίου, 2004) ο στόχος από τη φύση του δεν μπορεί να συμπεριλάβει το εύρος ενός γενικού σκοπού και άρα είναι δύσκολο έως αδύνατο να βρεθεί η χρυσή τομή μεταξύ διατήρησης αρκετού από το εύρος του σκοπού και δυνατότητας ελέγχου του στόχου. Ωστόσο, αυτή η αιτιολόγηση καλύπτει μόνο ένα πρώτο επιφανειακό επίπεδο ανάγνωσης.

Σε μια δεύτερη ανάγνωση των νέων προγραμμάτων σπουδών για τη λογοτεχνία, οφείλουμε να τα τοποθετήσουμε μέσα στο ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο παραγωγής τους προκειμένου να στοχαστούμε πάνω στην ιδεολογική τους πρόθεση. Παρατηρήθηκε ότι ακόμη και στα σημεία που αναφέρονται σκοποί και στόχοι προσανατολισμένοι στον κριτικό γραμματισμό, απουσιάζει η χροιά της κοινωνικής αναδόμησης. Η ανάπτυξη της κριτικής συνείδησης, όπως εκφράζεται στον κατευθυντήριο σκοπό, εκφυλίζεται τελικά

στην ανάπτυξη της *κριτικής σκέψης*. Οι δύο όροι διαφέρουν κατά μία λέξη και μία υπόρρητη κοσμοθεωρία. Η ανάπτυξη κριτικής σκέψης σημαίνει συσχετισμούς και αξιολογήσεις ιδεών, σεβασμό στην ετερότητα και «δημοκρατικό» σκεπτικισμό. Εμπνευσμένη από τον Dewey και ένα ρεφορμιστικό κοινωνικό όραμα, στοχεύει στην κριτική και τη βελτίωση του δοθέντος κόσμου. Η ανάπτυξη κριτικής συνείδησης ενέχει την αποδόμηση της *ψευδούς συνείδησης* ως τέτοιας και συνδέεται με την αλλαγή των χαρακτηριστικών της ταξικής δομής της κοινωνίας, όπως η κυριαρχία ορισμένων Λόγων έναντι άλλων και η καταπίεση. Βέβαια, «η επαναστατικοποίηση του κόσμου έχει στα θεμέλιά της μια επαρκή κατανόησή του» (Apple, 1986). Υπό αυτό το πρίσμα, τα νέα ΑΠΣ για τη λογοτεχνία είναι όσο πιο κριτικά θα μπορούσαν να είναι. Σύμφωνα με τον Apple (1986), σε μία κοινωνική δομή που επιζητά την αποδοχή των πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών θεσμών ως σταθερών και μάλιστα ευεργετικών, είναι λογικό ότι το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα θα εκφράζει κυρίαρχους Λόγους. Με άλλα λόγια, η ελάττωση των σκοπών κριτικού γραμματισμού, καθώς και της διάστασης της κοινωνικής αναδόμησης στα επίπεδα των πραγματικών προθέσεων για τη διδασκαλία ξεπερνά τις προθέσεις των συγγραφέων του αναλυτικού, απορρέοντας από την ίδια την προθετικότητα του ελληνικού εκπαιδευτικού και πολιτικού συστήματος.

Άλλωστε, ήδη η δομή του προγράμματος με βάση το μοντέλο των σκοπών και στόχων, αλλά και η διαδικασία του σχεδιασμού του έξω από την τάξη από ειδικούς, δίνει το στίγμα του προσανατολισμού του. Όπως υπέδειξε ο Freire (στο: Χατζηγεωργίου, 2004) ο σχεδιασμός ενός αναλυτικού προγράμματος που προσανατολίζεται στον κριτικό γραμματισμό οφείλει να γίνεται *bottom-up*, η θεματολογία και η ανάπτυξη υλικών να συναποφασίζεται από εκπαιδευτικούς και εκπαιδευόμενους, ώστε να ενθαρρυνθούν ουσιαστικά οι Λόγοι τους.

Όσον αφορά τους περιορισμούς της παρούσας μελέτης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ανάλυση αφορά μόνο το νέο αναλυτικό πρόγραμμα της λογοτεχνίας για το δημοτικό και μάλιστα από την πλευρά της σκοποθεσίας και μόνο. Θα πρέπει να τονιστεί ότι δεν ασχοληθήκαμε με το περιεχόμενο και τη μεθόδευση που προτείνεται. Με μία πρόχειρη ματιά, τόσο η συνειδητή απουσία επίσημου λογοτεχνικού κανόνα στο περιεχόμενο όσο και η προτεινόμενη διδασκαλία της λογοτεχνίας με βάση τη μέθοδο λογοτεχνικού project, βρίσκονται πολύ κοντά στις αρχές του κριτικού γραμματισμού· σίγουρα το επιδερμικό αυτό συμπέρασμα χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

Χρήσιμο, επίσης, θα ήταν να διερευνηθεί, πέρα από το επίσημο, το λειτουργικό καθώς και το βιωμένο αναλυτικό πρόγραμμα της λογοτεχνίας. Το σχολείο μπορεί να είναι αποτελεσματικό στην καλλιέργεια ανταποκρίσεων απέναντι στην λογοτεχνία και στον κόσμο αλλά μόνο η πτυχή του που βιώνεται από τους μαθητές και μάλιστα μετά από αρκετά χρόνια εκπαίδευσης (Purves, 1975). Ως προς την ανάδειξη αυτής της ουσιαστικής πλευράς της λογοτεχνικής εκπαίδευσης, η μελέτη του επίσημου αναλυτικού προγράμματος μπορεί να προσφέρει μόνο αδρές ενδείξεις.

Τέλος, οι ενότητες και η σκοποθεσία τους δεν αποτελούν παρά παραδείγματα στο νέο αναλυτικό πρόγραμμα. Η ανοιχτή αυτή οργάνωση του αναλυτικού προγράμματος μεταβιβάζει εν μέρει στους εκπαιδευτικούς την ευθύνη του σχεδιασμού αλλά και του προσανατολισμού της σκοποθεσίας του λογοτεχνικού μαθήματος. Υπό αυτή την έννοια ο κριτικός γραμματισμός δεν κατοχυρώνεται αλλά ούτε περιορίζεται, είναι ένα στοίχημα που μένει να κερδηθεί.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Apple, M. 1986. *Ιδεολογία και αναλυτικά προγράμματα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Αποστολίδου, Β. & Χοντολίδου, Ε. 2012. Προγράμματα σπουδών για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Από την παράδοση στην καινοτομία. Στο Μ. Ροδοσθένους-Μπαλάφα & Γ. Μύαρης (επιμ.), *Διδακτική της λογοτεχνίας στη μέση εκπαίδευση: Αντικρίζοντας το νέο αναλυτικό πρόγραμμα*. Πρακτικά συνεδρίου. Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, 25-35
- Cervetti, G., Pardales, M. J. & Damico, J. S. 2001. «A tale of differences: Comparing the traditions, perspectives, and educational goals of critical reading and critical literacy». *Reading online* 4(9), 80-90.
- Eisner, E. W. 1985. *The educational imagination*. New York: Macmillan.
- Marsh, C. J. 2009. *Key concepts for understanding curriculum (4th Ed.)*. London: Routledge.
- Morgan, W. 1997. *Critical literacy in the classroom: The art of the possible*. New York: Routledge.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. 2011. *Πρόγραμμα σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας & της λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο*. Αθήνα.
- Purves, A. C. 1975. «Culture and the deep structure of the literature curriculum». *Curriculum Theory Network* 5(2), 139-150.
- Shor, I. 1999. «What is critical literacy». *Journal for Pedagogy, Pluralism & Practice* 4(1), 1-26.
- Χατζηγεωργίου, Γ. 2004. *Γνώθι το curriculum. Γενικά και ειδικά θέματα αναλυτικών προγραμμάτων και διδακτικής*. Αθήνα: Ατραπός.